

ATATÜRK VE KİTAP Bünyamin SARAÇ

Atatürk, çok zeki, uzağı gören ufku ile olayları günü gününe izleyen, onları derinliğine inceleyen ve gerekiyorsa halkında ne düşündüğünü öğrendikten sonra kararını veren ve görüşlerini bildiren, askerlikte ve politikada hiç şaşmayan bir sağduyuya sahip büyük bir asker ve bir devlet adamı idi. Gerek devlet idaresinde, gerekse orduda olaylar karşısında, bazen kehanet derecesine varan görüşleri ile daima çevresine ışık tutardı. Bunun ötesinde son yüzyılların en önde gelen kişileri arasında yer almasında şüphesiz O'nun askeri dehası, devlet adamlığı yanında bir düşün adamı olmasının büyük payı vardır. Konuşmalarında iyi bir hitabet yeteneği örneği olan sözleriyle ve yazdıklarıyla ve ömrü boyunca süren okuma tutkusuyla iyi bir devlet adamı olma özelliğini fazlasıyla aşmaktadır. Atatürk, çok güçlü bir konuşmacıdır. Başta büyük Nutuk olmak üzere çeşitli yurt gezilerindeki Söylev ve Demeçleri bunun en güzel örneğidir.

İşte, bundan yola çıkarak Atatürk'ün hayatı boyunca neler okuduğunu, nasıl okuduğunu, ancak yakın çevresindekilerden ve kendi anılarından öğrenebiliyoruz. Mustafa Kemal, kendi halinde bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Kendisine ailesinden ne bir şöret, ne bir servet kaldı. Hatta ne de yeterli bir eğitim. O, doğuştan getirdiği üstün kabiliyetlerini, ideali doğrultusunda beslemek için gece gündüz demeden çok çalıştı. Özellikle, çok okudu. Hemen hemen attığı her adımdan büyük dersler çıkardı. O'nun için değerli tarihçimiz **Enver Ziya Karal** :”O bir eseri okumaya başlayınca bitirmeden bırakmazdı. Bırakmak zorunda kalırsa, bıraktığı tarihi,sonra da bitirdiği tarihi işaret ederdi.Ayrıca, okurken önemli ve eleştirmeye elverişli gördüğü fikirleri de işaretler, onları yakın arkadaşları ile söz veya yazı ile tartışırdı.” Daha çocukluğunda Mustafa Kemal, okuma çağına geldiğinde, babası **Ali Rıza Bey**, “Adam olmak için okumak, öğrenmek şarttır. Başka çaresi yoktur.” sözleriyle, O’nu küçük yaşta okumaya özendirmiştir. Belki de bu sözler, küçük Mustafa’da okuma ve öğrenme merakının uyanmasında önemli bir etken olmuştur. Daha ilkokula giderken, kitap okumayı, sokakta oynamaya yeğlediğini mahalle arkadaşları anlatmaktadır. Atatürk'ün hizmetinde bulunanlardan **Cemal Granada**, Atatürk’le Vasıf Çınar arasında geçen bir konuşmayı anlatırken; O’ndaki okuma alışkanlığının çocuk yaşlarında kazanıldığını da belirler:

Boş zamanlarında Atatürk'ün elinden tarihle ilgili kitapların düşmediğini hatırlarım. Bir gün yine Atatürk, tarihle ilgili kalın bir kitap okuyordu. Öylesine dalmıştı ki, çevresini görececek hali yoktu. Bir sürü yurt meselesi dururken Devlet Başkanının kendini tarihe vermesi, Vasıf Çınar'ın biraz canını sıkmış olmalı ki, Atatürk'e şöyle dediğini duydum:

• *Paşam!.. Tarihle uğraşıp kafanı yorma... 19 Mayıs'ta kitap okuyarak mı Samsun'a çıktın?*

Atatürk, Vasıf Çınar'ın bu çok samimi yakınmasına gülümseyerek şöyle karşılık verdi:

• *”Ben çocukken fakirdim. İki kuruş elime geçince bunun bir kuruşunu kitaba verirdim. Eğer böyle olmasaydım, bu yaptıklarımın hiç birisini yapamazdım”.* diye cevap verir. Hayatı boyunca cepheden, cepheye koşmuş ulu önderin ömrüne 4000’e yakın kitap sığdıracak kadar içinde taşıdığı aşktır.

Atatürk'ün çocukluğunda başlayan kitap tutkusu, savaş zamanı cephede bile sürdü. Sırtından üniformayı çıkarıp sivil hayata geçince okumaya ayırdığı zaman daha da arttı. “Kitap okumasaydım bu yaptıklarımın hiçbirini yapamazdım” diyordu. Ülkemizdeki acı bir eksikliğimizi ele almış. Ve maalesef insanlarımızın kitap okuma konusunda pek alışkanlıklarının bulunmadığını anlatıyor. Ve bu çerçevede de Mustafa Kemal Atatürk'ün örnek alınması gerektiğini birbirinden güzel tarihi olaylarla anlatmış. Yeni bir devletin banisi olan Atatürk, yaptığı inkılapların meşruiyetini, şaşırmamak gerekir ki kitaplarda bulmuştur. Okumayla ve düşünmeyle dolu bir hayat geçirmesi, ileri görüşlülüğüyle de birleşince ortaya

inkılapları çıkmıştır. Yeni devletimizin, Cumhuriyetimiz' in gıdası kitap kaynaklıdır. Atatürk'ü bir kez daha anarken, onun kitap okuma sevgisini gözden kaçırmamak gerekir.

"Hayatta en hakiki mürşit ilimdir" diyen Atatürk'te okumak, araştırmak bir tutkuya dönüşmüştür. Atatürk, geniş bir kültüre ve pek çok eserden müteşekkil bir kütüphaneye sahiptir. Zengin kütüphanesi sayesinde kitap okumak, araştırma yapmak, düşünce üretmek, araştırdığı, düşündüğü konuları tartışmaya açmak, O'nun gündelik hayatının vazgeçilmez bir parçasıdır.

Askeri idadi yıllarında Atatürk en çok **Namık Kemal, Abdülhak Hamit, Ahmet Mithat ve Tarihçi Murat Bey**'in yazılarıyla ilgileniyor, bu kitaplardaki milli bilinç ve ruh, O'nu cezbediyordu. **Fethi Bey(Okyar)**, Atatürk'le arkadaşlığı yıllarında Fransız düşünürlerinin kitaplarıyla tanışmasında mühim bir rol oynadı. **Voltaire, Montesquieu, Rousseau** gibi düşünürleri hem okuyorlar hem de tartışıyorlardı. Harp Okulu yıllarında Atatürk, memleket meseleleriyle daha fazla ilgilenmeye başladı. Sürekli okuyor, yurtiçinde basılması yasak olduğu için çoğu defa İran'da basılıp gelen, eşitlik, hürriyet gibi kavramların işlendiği eserleri temin ediyor ve gizli gizli okuyordu. **Yusuf Hikmet Bayur**' un anlattığına göre Atatürk, bu kitapları yatakhane, kötü ışık şartlarında okuyor, uzun düşüncelere dalıyordu. Harp akademisinde, çocukluk yıllarında başlayan birikimlerini ve siyasi gözlemlerini arkadaşlarına da anlatabilmek için el yazısı bir gazete çıkarmaya karar verdi ve gazetenin yönetim kurulunda görev alarak, gazetenin çoğu yazılarını tek başına yazdı.

Atatürk'ün okuma ve öğrenme aşkı sadece öğrencilik yıllarına münhasır değildi şüphesiz. Okumaya cephede de devam ediyordu. Çanakkale savaşının en şiddetli zamanında kendisini ziyarete gelen Gazeteci **Ruşen Eşref Ünaydın**, Atatürk'ün odasını tasvir ederken, **Balzac**'ın, **Maupassant**'ın, **Boule de Suif**'in ve **Lavedan**'ın eserlerinin masasının üstünde durduğundan bahsetmektedir. Yine Çanakkale savaşı zamanlarında Atatürk'ün, yazdığı bir mektupla arkadaşı Ömer Lütfi Bey'in eşinden bazı kitaplar istediğini görmekteyiz.

16. Kolordu Komutanı olarak Doğu Anadolu'da bulunduğu yıllarda da sürekli okumayla meşgul olan Atatürk, burada geçirdiği yıllarda tuttuğu anı defterinde, okuduğu kitapların adını vermekte, günlerinin askerlikten boş kalan kesimini okumakla değerlendirdiğini anlatmaktadır.

Atatürk'ün harp meydanlarında dahi okumaktan durmadığına şahit olanlardan biri de **Fevzi Çakmak**'tır. Sakarya Meydan Muharebesi ile Büyük Taarruz arasında kalan zamanda Paşa'nın İslam Tarihi okuduğunu anlatmaktadır.

Kitap okumayı tutku seviyesinde seven Atatürk, Cumhuriyet sonrası zamana kadar yerleşik bir hayatı olmadığı için çok istemesine rağmen kütüphane kurmaya muvaffak olamamış, yanında okumak istediği, sevdiği, faydalı bulduğu kitapları taşımakla yetinmiştir. Ancak , Ankara ve İstanbul'da sürekli olarak kalmasıyla kütüphane kurabilmiştir. Özel kütüphanesinde yaklaşık 4000'in üzerinde kitabı bulunmaktadır. Atatürk, Ankara'ya yerleşmesinin ardından Keçiören' deki köşkünde kütüphanesini kurmuş, fakat zamanla bu evin ihtiyaçlarını karşılayamaması karşısında yeni bir köşk yapılmıştır. Atatürk köşkü yapacak olan mimardan iki özel istekte bulunmuştur. Bunlardan biri geniş ve ferah bir yemek odası diğeri de yine geniş bir kütüphane yapmasıdır. Aslında Atatürk'ün yeni bir köşke ihtiyaç duymasının temel nedenlerinden biri, **Afet İnan**'ın dediğine göre geniş bir kütüphaneye olan ihtiyaçtı. Eski köşkün kütüphanesi Paşa'nın hem çalıştığı hem de gündüz misafirlerini kabul ettiği bir yerdi. 1930'dan sonra yeni alınan kitaplar kütüphaneye sığmaz olmuştu. Paşa bu kütüphanede saatlerce çalışır, okur, okuduğu kitapların altını kırmızı ve mor renkli kalemlerle çizer, kenarlarını işaretler, notlar alırdı. Atatürk, yeni yapılacak köşte geniş bir kütüphane olmasını, bu kütüphanede haritalarını rahatça yayabileceği ve kitaplarını koyabileceği geniş bir masa istemişti.

Türkiye'de görev yapan Amerikan Büyükelçisi **General Charles H. Sherril**, Atatürk'ün kendisini kütüphanesinde kabul etmesinin ardından hissettiklerini şöyle

anlatmaktadır. “Bugün Mustafa Kemal kendisini ilk günküden daha rahat hissediyordur, çünkü kütüphanesindeydi. Yaradılışı itibarıyla okumayı ve araştırmayı seven insanlar kendi kitaplıklarında, kitapları arasında bütün güçleri ve büyüklükleriyle görünürler. Şimdi ne masanın üstünde yayılı duran haritalardan ne de odayı tüm duvarlarıyla dolduran kitaplardan bahsetmeyeceğim...”

Atatürk, Dolmabahçe Sarayı’na taşınırken yanında kitaplarını da götürmektedir. Kitaplar cephaneye sandıklarına konulmuştur. Bu manzara karşısında uygulanan Agop Dilaçar, sonradan kitapların cephaneye sandıklarıyla taşınmasını, ‘kazanılan askeri savaşın kültürel savaşa döndüğü’ şeklinde ifade edecektir. Atatürk, kültür savaşını kazanacak malumatla donanmak için her zamankinden daha fazla okumaya adanmıştı. Değişik sahalardan kitapları topluyor, okuyor, yurtiçinde bulunmayan kitapları yurtdışından getiriyor, vâkıf olmadığı dilde yazılmış olanları kısa zamanda tercüme ettiriyor. Ulu önderin saatlerce kütüphanesine çekilerek, yorulduğu zamanlarda bir bezle gözlerini silmek vasıtasıyla ara verdiği okuma tutkusunu dile getirendir. Ayrıca, yurtdışından birçok kitap getirip çevirttiği de bilinmektedir.

Askeri ortaokulda (Rüştiyede) öğrenimini sürdürürken, sadece ders kitaplarıyla yetinmediği, mahalli dergi ve gazeteleri de takip ettiği, o günlerde Selanik’te çıkan “**Çocuklarla Rehber**” adlı haftalık bir derginin Fen ve Matematik konularında açtığı yarışmaları kazananların başında Mustafa Kemal adının görülmesinden anlaşılıyor. Mustafa Kemal, Manastır Askeri Lisesi’ne (İdadisine) devam ederken, dersleri dışında vatan ve özgürlük kavramlarını işleyen **Namık Kemal’in** eserlerini, **Mehmet Emin (Yurdakul)’in** ve **Tevfik Fikret’in** şiirlerini durmadan okuyor, hatta ezberliyordu. Öte yandan, çok iyi Fransızca bilen arkadaşı **Ali Fethi (Okyar) Bey’in** yardımıyla **Voltaire, Rousseau, Montesquieu** gibi Fransız ihtilalinin hazırlayan düşünürlerin eserlerini okuyor ve fikirleri üzerinde arkadaşlarıyla birlikte tartışıyorlardı. Mustafa Kemal, yabancı dil bilmenin gereğini ve değerini daha o zaman anlamış olduğundan, okulda öğretilen Fransızca ile yetinmeyip, yaz tatillerinde Selanik’te bir Fransız Koleji’nin özel kurslarına devam etmiştir. Askeri Lise’deki öğrenimi sırasında Tarih Öğretmeni **Mehmet Tevfik (Bilge)’nin** derslerinde Fransız ihtilalinden, dünyadaki başka olaylardan ve düşün hareketlerinden söz etmesi, O’nda tarihe karşı ilgi ve sevgi uyandırmıştır. Bu ilgi, artarak ömrünün sonuna kadar sürmüştür. Atatürk’ün Harp Okulu’ndaki öğrenim yılları, yurtseverlik duygularını besleyen edebiyat ve kültür birikimini hazırlayan tarih kitapları başta olmak üzere, öğrendiği yabancı dillerin de yardımıyla, ilgi alanındaki başka yayınları da yakından izlediği yıllardır. Hafta sonlarında, arkadaşı Ali Fuat (Cebesoy)’la birlikte Beyoğlu’nda Galatasaray Lisesi’nin hemen yanında bulunan Zeve Birahanesi’ne gider, buraya sürekli olarak gelen yabancı gazeteleri saatlerce okur ve bu surette, dünyadaki olaylar ve dış basında Osmanlı İmparatorluğu hakkında yayınlanan yazıları okurdu. O’nun Harp Okulu ve Harp Akademisi’nden sınıf arkadaşları olan **Ali Fuat Cebesoy** ve **Asım Gündüz** anılarında; öğrenciliklerinde, yönetimin yasaklarına karşın, özellikle, **Namık Kemal, Tevfik Fikret ve Mehmet Emin Yurdakul’un** şiirlerini geceleri yatakhane de nasıl gizli gizli okuduklarını yazmaktadırlar. Tanınmış tarihçi. **Prof. Dr. Enver Ziya Karal’in** konuya ilişkin tesbitleri de şöyledir: “Atatürk’ün tükenmez enerjisinin ilk aşaması yetiştirme tarzında görülür. Kendi çabası ile Fransızca öğrenmiş ve bu dilde yazılmış askerlik eğitimi ile ilgili olduğu kadar, siyaset, hukuk ve edebiyat üzerine yazılmış eserleri de okumuştur. Mesleği ile ilgili çevirilerde yapmıştır.. Atatürk’te kitap okuma, öğrenme merakı hayatı boyunca sürecektir.”

Atatürk, Harp Akademisi’nde okuduğu yıllarda, yeni boyutlar kazandırdığı siyasal fikir ve düşüncelerini arkadaşlarına da aktarmak amacıyla, okulda el yazısı ile bir gazete çıkarmaya başlar. Bu girişimleri kısa sürede okul yönetimince anlaşılır ve bu yüzden cezalandırılırlar. Atatürk’ün ilerideki yıllarda da kısa sürelerle bir gazetecilik hayatı olmuştur. (Ali Fethi Okyar’la birlikte **Minber** Gazetesi’ni çıkarmışlardır). Mustafa Kemal, 1905 yılında

kurmay yüzbaşı olarak önce, Şam'a kısa bir süre sonra, Selanik'teki 3.Ordu'ya atanır. Burada bulunduğu sırada General Litzmann'dan çeviriler yapmış, askerlikle ilgili kitaplarını yazmıştır. Bu kitaplar şunlardır: General Litzman'dan çevirdiği; **Takımın Muharebe Talimi**, Selanik 1908, **Bölüğün Muharebe Talimi**, İst.-1912, **Cumalı Ordugahı**, Selanik –1908, **Tabiye Tatbikat Seyahati I**, Selanik – 1911 (Bu eserleri Prof. Dr. Afet İnan'ın önsözü ile Türkiye İş Bankası I.Cilt içinde **Atatürk'ün Askerliğe Dair Eserleri** adıyla yayınlamıştır.)

Yine 1913 (Ekim) yılında, Sofya'ya Ateşemiliter olarak atanan Mustafa Kemal, resmi görevleri dışında kalan zamanını, çeşitli konularda kitaplar okuyarak değerlendiriyordu. Bu görevde bulunduğu sırada, arkadaşı M.Nuri (Conker)'in “**Zabit ve Kumandan**” adlı eserini okuyup, bir sohbet şeklinde, kendi fikirlerini verdiği örneklerle zenginleştirerek ”**Zabit ve Kumandan ile Hasbihal**”i yazmıştır. (Bu eseri, İst.-1918'de yayınlamıştır.)Atatürk'ün 1908-1918 yılları arasında yayınlanan mesleki küçük kitapçıkları ve çevirileri, O'nun kendi fikirlerinden başkalarının da yararlanmasını istemiş olduğunu göstermektedir.

1914 Mart'ında yarbaylığa yükseltilen, daha sonra, Anafartalar Komutanı olarak Çanakkale Savaşlarına katılan Mustafa Kemal, cephede ateş altında bile okumaktan vazgeçmemiştir. Savaşın bütün şiddetiyle sürdüğü günlerde, kendisi ile bir gazeteci olarak görüşmeye gelen Ruşen Eşref (Ünaydın), Mustafa Kemal'in Karargah'taki odasını anlatırken: “.....masasının üzerinde, **Balzac**'ın Colonel Chabert'i **Maupassant**'ın” Boule de Suif'i, **Lavedan**'ın “Cervir”i duruyordu. Şüphe yok ki, Paşa durgun dakikalarının boşluğunu edebiyatla dolduruyor” diyordu. (Ruşen Eşref Ünaydın'ın bu eseri önce **Yeni Mecmua'nın** özel sayısında “**Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal ile Mülakat**” adıyla 1918'de yayınlamıştır. Yeni baskısı 1981'de “**Mustafa Kemal Çanakkale'yi anlatıyor**” adıyla yayınlandı.) Yanında daima okuyacak kitap buldurmüş ve gerekli hallerde çeşitli yerlerden getirtmiştir. Mustafa Kemal'in yine bu günlerde, Harbiye'den yakın arkadaşı Yüzbaşı Ömer Lütfü Bey'in (Balkan Savaşı'nda şehit düşmüştür.) eşi **Corinne Lütfü** Hanımefendiye yazdığı bir mektupta, kendisine uğrayacak olan Karargah Katibi'ne satın alıp getirebilmesi için kitaplar önermesini rica etmektedir. Bu belgede de, O'nun en güç koşullarda dahi kitap okuma tutkusundan vazgeçmediğinin bir başka kanıtı olsa gerek. Mustafa Kemal'in 16. Kolordu Komutanı olarak Doğu Cephesi'nde (D.Bakır) bulunduğu sırada emir subayı **Şükrü Tezer**'in anılarının içinde tuttuğu hatıra defteri, (7 Kasım – 25 Aralık 1916) O'nun okuduğu kitapları ve okuma tutkusunu gösteren temel kaynaklardan biridir. Buradaki kayıtlardan, o günlerde Felsefe ve Doğu Sorunu konularında, örneğin Ahmet Naim'in Georges Fonsgrive'den dilimize çevirdiği “**Mebadi-i Felsefe**”sini, Şehbenderzade Ahmet Hilmi'ni “**Allahı İnkâr Mümkün müdür?**” adlı eserlerini okuduğunu görüyoruz öte yandan Namık Kemal'in “**Şark Meselesi**”, “**Tarih-i Osmani**”, “**Makalet-i Siyasiyye ve Edebiyye**” sini ve başka eserlerini okuduğu anlaşılıyor.

Daha önce okuduğunu bildiğimiz bazı eserleri de okumuş olması onları daima yanında taşıdığını göstermektedir. O'nun okumakla ilgisini doğrudan belgeleyen bir başka kaynak da, sağlığının bozulması nedeniyle gittiği Karlsbad'da tuttuğu anı defterleridir (**Karslbad Hatıraları**). Prof. Dr. Afet İnan tarafından yayınlanan bu defterlerdeki kayıtlardan, 30 Haziran – 27 Temmuz 1918 tarihleri arasında geçen kısa süre içinde, o dönemin sosyal cereyanlarını anlatan eserleri, Fransızca asıllarından okuduğunu, bazı pasajlar ve notlar aldığını öğreniyoruz.

Atatürk'ün Milli Mücadele yıllarında, daha çok İslam tarihi ile ilgili eserler okuduğu dikkat çekmektedir. 1920 yılı ortalarında, İstanbul Hükümeti'nin Milli Mücadele'yi engellemek amacıyla ayaklandırdığı gerici isyancı güçlerin Ankara'ya yaklaştığı ve çoğunluğun korku ve heyecan içinde yaşadığı günlerde, O'nun gayet sakin olduğu ve İslam tarihi okuduğunu, o sırada karargahında görevli olarak bulunan Halide Edip (Adivar), Milli Mücadele günlerini anlatan romanında (**Türkün Ateşle İmtihani**) şöyle diyordu. “....önünde İslam tarihinin ilk sayfaları, yani demokrasiye en yakından, yılları ihtiva eden kısmı

okuyordu. Emevilerin kudretli nüfuzunu tetkik ederken, belki Ankara'daki din unsurlarını nasıl elde edeceğini düşünüyordu. Prof. Afet İnan'da Milli Mücadele yıllarında Atatürk'ün bu yöndeki okumalarından bir örneği, Mareşal Fevzi Çakmak'ın tanıklığından vermektedir. "Başkumandan Mustafa Kemal, Sakarya Meydan Muharebesi ile Büyük Taarruz arasındaki zamanda, İslam Tarihi okumaktadır. Her vesile ile rastladığı hocalara bu tarihten sualler sormakta ve umumi efkârı hazırlamaktadır." Bütün bu okuduklarıyla kişiliğini güçlendiren Atatürk, halkını daha çok iyi tanıma fırsatını bulmuştur. Atatürk, vatani düşman işgalinden kurtarıldıktan ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kurduktan sonra daha yoğun ve daha rahat bir şekilde okumaya koyulmuştur. Artık, O, savaş alanlarında kazandığı zaferlerini, kültürel, sosyal, ekonomik alanlarda yapmayı tasarladığı reformlarla sağlam temellere oturtmak istiyordu. Bunun içinde yapacağı devrimler üzerinde, öncelikle kendisinin yeterli bilgi edinmesi gerektiğine inanıyordu. Bu nedenle de, o güne kadar okuyamadığı bazı kitapları yurt dışından getirtiyordu. Bunlardan önemli bulduklarını veya bilmediği bir dilde yazılmış olanlarını en kısa zamanda Türkçe'ye çevirtiyordu. O'nun Cumhuriyetin ilanından sonra, hangi konularda, ne gibi eserler okuduğunu gösteren en güvenilir kaynak eser, "**Atatürk'ün Özel Kütüphanesi**"nin **Kataloğu**'dur. Bu katalog, aynı zamanda O'nun eşsiz bir kumandan ve devlet başkanı kişiliği yanında, bir düşün ve kültür hayatının belgelerini göstermesi bakımından da çok önemlidir. Atatürk'ün özel kütüphanesi'nin koleksiyonları arasında en geniş yeri tarih kitapları almaktadır. O'nda daha askeri lisede iken başlayan bu merak ve ilgi giderek artmıştır. Özellikle Türk ve İslam tarihi konularında, **Leon Cahen, Barthold, Wells** gibi tanınmış yabancı yazarların olduğu kadar **Mustafa Celalettin, Aşıkpaşazade, Peçevi, Hoca Sadeddin, Ahmet Refik** gibi Türk tarih yazarlarının eserlerini de dikkatle incelemiştir. Kısacası, Atatürk'ün o güne kadar yazılmış olan tarih kitaplarının hemen hemen tümünü okumuş olduğunu söyleyebiliriz. O, buengin tarih bilgisinden siyasal yaşamının çeşitli dönemlerinde büyük ölçüde yararlanmıştı. Konuşmalarında, tarihten verdiği örnekler, bazen milli bir heyecan kaynağı, bazen de bilimsel bir tartışma konusu olmuştur. O'nun bu geniş tarih bilgisi, Türk tarihinin başlangıcından itibaren ortaya çıkarmayı amaç edinen bir tarih tezine ve tarih çalışmalarına yol açmıştır. Bu çalışmaların bilimsel yöntemlerle, sürekli olarak yapılabilmesi için de, "**Türk Tarih Kurumu**"nu kurmuştur. (Nisan 1931)

Atatürk'ün yoğun okuma ve çalışma alanlarından bir diğeri de Türk dili üzerinedir. Türk dilini, yabancı dillerden alınmış olan sözcüklerden kurtarıp, arı bir Türkçe'ye kavuşturmak ve dilimiz üzerine ciddi araştırmalar yapılması amacıyla da "**Türk Dil Kurumu**"nu kurmuştur. (1932). Her iki kurumun çalışmalarıyla ömrünün sonuna kadar yakından ilgilenmiştir. O'nun önderliğini özelliğini en iyi belirten **Georges Duhamel** "**Yeni Türkiye**" adlı eserinde şöyle diyordu: "Bu eser, İngiliz, Fransız, Rus Devrimlerinin başardıklarından büsbütün başkadır. Örneğin, bunlardan hiçbiri dil, yazı, gibi konulara el atmamıştır." Harf inkılabından sonra, eski yazıyı hiç kullanmayan devlet adamlarının başında M.Kemal Atatürk gelmektedir. Zamanın fikir akımlarını da genel olarak takip etmiş ve Örneğin, olguculuğun temsilcisi sayılan **Auguste Comte**'u daha 1916 yılında Şehbenderzade A. Hilmi'nin "**Allahı, İnkâr Mükün Müdür?**" adlı eserinin bir bölümünden tanımış, daha sonra yazarın " Cours de Philosophie Positive"ini de okumuştur. Öte yandan akılcılığın temsilcisi sayılan **Descartes**'in "Discours surla Methode" unu da okumuştur. **Emil Durkheim**'i sadece Türkiye'deki temsilcisi olarak kabul edilen Türk düşünürü Ziya Gökalp yoluyla değil, düşünürün eserlerini asıllarından okuyarak tanımıştır. Atatürk, Büyük Fransız ihtilali'ni hazırlayan düşünürlerin eserlerini ve özellikle, O'nun özgürlük anlayışı konusunda etkilendiği J.J.Rousseau'nun eserlerinin tümünü okuduğunu, 1921 yılında T.B.M.M.'nde yaptığı bir konuşmasında açıklamıştır. Yazarın ünlü "**Contrat Social (Toplumsal Sözleşme)**" 'sini 1913'te yapılmış çevirisinden dikkatle incelediği, kitabın birçok sayfalarının işaretlenmiş olmasından anlaşılıyor. Çankaya Köşkü'ndeki sofrta sohbetlerinde bir akşam, Atatürk'ün Felsefe konusunda yaptığı konuşmaya tanık olan **Yahya Kemal Beyatlı**, bunca geniş bilgiyi

nereden edindiğini bir türlü anlayama. Şairin düşüncesinde oluşan bu düğüm, ancak Ruşen Eşref Ünaydın'la yaptığı bir konuşmadan sonra çözülür, "O'nun engin bilgisinin bir bölümünde, **Ahmet Rıza**'nın "**Meşveret**"inden, **Murad**'ın, "**Mizan**"ından, Abdullah Cevdet'in "**İctihad**" ından kaynaklanmaktadır. Çanakkale savaşlarından sonra kendisiyle görüşürken, Jön Türklerin Avrupa'da çıkardığı "**Osmanlı**" mecmuasının tam bir koleksiyonunun elinin altında olduğunu bana söylemiştir.

Atatürk'ün ilgi duyduğu konulardan bir diğeri de hukuktu. Kurduğu devletin sosyal yapısını sağlam temellere oturtmak için hukuk kitaplarını da okuyor, ilgililerle bu konuları tartışıyordu. Atatürk ayrıca, sosyoloji, ekonomi ve başka alanlarda da çok çeşitli kitaplar okumuştur. Atatürk, kendi özel kütüphanesinde bulunan kitaplarla da yetinmeyip, yurt gezilerine gittiği yerlerdeki kütüphanelerden kitaplar alırdı. Örneğin "Şapka Devrimi"ni başlatmak üzere, Kastamonu'ya gittiklerine, çeşitli kurum ve kuruluşları, ziyaretleri sırasında, şehir kütüphanesini de ziyaret etmişler ve birkaç tane kitap istemişlerdi, olmadığını söylediklerinde cebinden 500 lira çıkartıp, kütüphane memuruna vermiş, bununla faydalı kitaplar alınız, kitap sayısını çoğaltınız" demişti. İstanbul'a dinlenmeye geldiği yaz aylarında yine çalışmalarını sürdürür, özellikle kendi emirleriyle, Yıldız Sarayı Kütüphanesi'nin koleksiyonlarıyla zenginleştirilen İstanbul Üniversitesi Kütüphanesinden pek çok kitaplar aldırır, incelerdi. Atatürk, İstanbul'a gelirken, çoğu kez kendi kütüphanesinden bazı kitapları beraberinde getirirdi, Kütüphane memuru ile baş sofracısı götürülecek kitapları, boş cephaneye sandıklarına yerleştirir. Muhafız alayı erleri de bunları arabalara taşırlardı. Kitapların cephaneye sandıklarına konulması, derin bir heyecan uyandıran görkemli bir semboldü.

Atatürk, çalışma saatlerinin çoğunu kütüphanesinde geçirirdi. Yakınlarının anılarında belirttikleri gibi bazen kütüphanesine kapanır, geceli gündüzlü saatlerce okurdu. Okumak O'nda tutku haline gelmiş bir gereksinimdi. Atatürk'ün kitap sevgisine ve okuma tutkusuna ilişkin ayrıntılı bilgiyi Prof. Afet İnan'ın anılarından öğreniyoruz. O, bu konuda, şöyle diyor: "Atatürk'ün bildiğimize göre, bir entellektüel hayatı daima mevcut olmuştur. Zevk için okumuş, bilgi edinmek için okumuş ve nihayet siyasi nutuklarına ve yazılarına kaynak olması için okumuştur. Velhasıl, kitap hangi yönde, konuda olursa olsun, Atatürk'ün fikir hayatı için değerli bir varlık mahiyetinde idi. Atatürk'ün hayatında iyi ve öğretici kitabın yeri daima büyük olmuştur." Çocukluğundan, yaşamının sonuna kadar, en zor koşullarda dahi okumayı sürdüren Atatürk'ün kitap okumadaki belirgin özelliklerinden biri, incelediği konuya ilişkin, yada ilgisini çeken konulardaki kitapları, bitirmeden elinden bırakmamasıdır. Atatürk'ün bu özelliğine değinen **Falih Rıfki Atay**; "*Bir kitabı merak edince, koskoca bir cilt de olsa bitirmeden uyuyamaz veya pek az uyku aralaması ile okumaya devam ederdi.*" Atatürk'ün kütüphanesindeki kitaplardan, pek çoğunun gözden geçirdiğini belirten **Uluğ İğdemir**, "*Atatürk, bu kitapları bir süs olsun diye toplamamıştır, çoğunu okumuş ve kenarlarına çeşitli işaretler koymuştur. Atatürk çok ve çabuk okuyan, okudukları üzerinde düşünen bir insandı.*" Bu konuda, Genel Sekreteri **Hasan Rıza Soyak**' da, anılarında şöyle yazıyor: "*Okumayı çok severdi. Genel bilgisini sürekli olarak arttırmaya çalışırdı. Zengin bir kütüphanesi vardı. Okuması da, çalışması gibiydi, eline aldığı kitabı, eğer ilginç buldu ise, bitirmeden bırakmazdı. Okuduğu kitaplarda, ileri sürülen temel fikirlerden, güdülen hedefleri açıklık ve isabetle tespit ve gayet iyi özetlerdi.*" *Bir gezi dönüşü sabahleyin trenden iner inmez, Köşk'e çıktım. Hizmetine bakanlara ne durumda olduğumu sorduğumda "iki gündür, iki gecedir durmadan okuyor" dediler, izin alıp yanına gittiğimde: Elime bir tarih kitabı geçti. Bilmem ne zamandan beri okuyorum?" dedi. Yorulmadınız mı, Paşam? diye sorduğumda, "Hayır, yalnız gözlerim yaşıyor. Onunda çaresini buldum. Bir kaç metre tülbent aldırtdım. İşte gördüğün gibi parça parça kestirdim, arasına bunlarla gözlerimi kurulum.*" Atatürk'ün kitap okumada dikkati çeken bir özelliği de okuduğu kitabın önemli bulduğu yerlerini, kendine özgü işaretlerle belirlemesi, satır aralarını, genellikle kırmızı ve mavi renkli kalemlerle çizmesi ve sayfa kenarlarına notlar almasıdır. Atatürk'ün okuduğu kitapların

işaretili olan yerleri incelenerek, O'nun hangi yazarların eserlerini beğendiği veya hangi düşünceleri benimsediği konusunda bir değerlendirme yapılabilir. Böyle bir değerlendirme yapılırken de, O'nun yaşamı boyunca okuduklarından, gözlemlerinden edindiği bilgilerden, büyük bir sezgi yeteneği ve eşsiz dehası ile kendine özgü bir sentez yapabilen bir fikir adamı olduğu gerçeği gözardı edilmemelidir.

Atatürk'ün en az bilinen yönlerinden biride yazarlık olduğunu ifade edebiliriz. Atatürk'ün **Nutuk** dışında siyasal, toplumsal, kültürel ve asker içerikli eserleri bulunmaktadır.(13 ayrı eseri) Bunlardan biri **Medeni Bilgiler**, diğeri de **Geometri** kitabıdır.1937 yılında yazdığı Geometri kitabında, geometrik kavramlara Türkçe karşılık olarak, açı, teğet, enlem,boylam,yatay, dikey gibi kavramları getirmiştir.Elimizdeki belgelere dayanarak, Atatürk'ün geniş bir kültüre sahip olduğunu söyleyebiliriz. Atatürk, yaşamı boyunca okuduğu kitaplardan edindiği bilgiler ışığında, eşsiz dehası ile yaptığı sentezlerle, yüzyıllarca kara cahil olarak bırakılmış bir halktan, yeni bir Türk toplumu yaratmış, kurduğu Cumhuriyet'in temelini de kültüre dayandırmıştır. "Türkiye Cumhuriyetinin temeli kültürdür." Dünyada bir başka benzeri bulunmayan devrimlerini yaparken hiç yanılmayışında, kuşkusuz, O'nun geniş kültürünün payı çok büyüktür.

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Türk ulusunun kurtarıcısı ve Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu evrensel boyutlarda büyük insan Atatürk'ün sayısız hizmetlerinden ve başarılarından yalnız biri bile O'na tarihte çok şerefli bir yer sağlayabilirdi. Atatürk, savaşlardaki başarılarıyla büyük bir asker, büyük bir devlet kurucusu olduğu kadar, görüşlerindeki sağlamlık, doğruluk, gerçekçilik, uluslararası ilişkilerde güvenilirlik, kararlılık, barış ve insanseverlik değerleri ile de evrensel bir liderdir. O, emperyalizmi yenerek milli, tam bağımsız bir Türk devleti kuran, kurduğu bu devleti çağdaş uygarlık seviyesine çıkartmaktaki savaşı başlatan ve başaran liderdir. Atatürk'ün başarısında mucize yoktur. O'nun başarısında inanç, akıl, bilgi, cesaret, gerçekçilik gibi insana özgü değerler vardır. Dahası onun mayasında kitap okuma tutkusu, öğrenme, araştırma aşkı ve ruhu vardır.

KAYNAKLAR

- 1)A.FuatCebesoySınıfArkadaşımAtatürkİst.-1981
- 2)Yakınlarından Hatıralar, Asaf İlbay Anlatıyor, İst.-1955.
- 3) FaikReşit Unat, "Atatürk'ün Öğrenim Hayatı ve Yetiştığı Devrin Milli Eğitim Sistemi,"**Atatürk Konferansları I**, Ank.-1964
- 4) Şerafettin Turan, Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Ank. – 1982
- 5) Mustafa Baydar, "Atatürk ve Fransız Devrimi", Türk Dili Dergisi, 27 (254) II. 1972
- 6)AsımGündüz, Hatıralarım(Haz.İhsanİlgar),İst.-1973
- 7) Enver Ziya Karal, "İnsan Olarak Atatürk", Türk Dili Dergisi, (256), 1968
- 8) Afet İnan, Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, Ank. – 1984
- 9) Ruşen Eşref Ünaydın, Anafartalar Kumandanı Mustafa Kemal Mülâkat, İst. -1981
- 10) Şükrü Tezer, Atatürk'ün Hatıra Defteri, Ank. – 1988
- 11) Sadi Borak, Atatürk'ün Özel Mektupları, İst.- 1961

- 12) Afet İnan, **M.Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları**, Ank. – 1983
- 13) Halide Edip Adivar, **Türkün Ateşle İmtihanı**, İst. –1988
- 14) A.Niyazi Banoğlu, “Atatürk'ün Sipariş Ettiği Bazı Kitaplar” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.III. S.8, 1987
- 15) **Atatürk'ün Özel Kütüphanesi'nin Kataloğu**, Ank. – 1973
- 16) Gürbüt D. Tüfekçi, **Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar**, Ank. –1983
- 17) Mehmet Önder, **Atatürk'ün Yurt Gezileri**, Ank. –1975
- 18) Falih Rifki Atay, **Çankaya**, İst.- 1984
- 19) Leman Şenalp, “Atatürk'te Okuma Tutkusunu”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Mart, 1989, C.V. S.14
- 20) Hasan Rıza Soyak, **Atatürk'ten Hatıralar**, I.C. İst. – 1973
- 21) Fethi Tevetoğlu, “Atatürk'le Okyar'ın Çıkarıkları Gazete: Minber”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.V. Sayı: 13, 1988
- 22) Mehmet Önder, “Milli Mücadele'nin Gazetesi Hakimiyeti Milliye Nasıl Çıkarıldı?” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C.VII, S.20, 1990
- 23) Sami N. Özerdim, **Atatürkçünün El Kitabı**, (Doğumundan 100.Yılında Atatürk'e Armağan) Ank.-1981
- 24) Ergün Aybars, “Millileşme ve Çağdaşlaşma Lideri Atatürk” **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C. 1990
- 25) Cemal Granada, **Atatürk'ün Uşağı İdim**, İst.-1988